

GYVIEJI ARCHYVAI

Primirštas mūsų krašto šviesuolis

1938 m. vasario 28 d. Vilniaus vaivada L. Bocianis uždarė „Ryto“ draugiją. Ji buvo apkaltinta nelegalios literatūros platinimu per centrinę biblioteką Vilniuje, gyventojų kiršinimu prieš valstybinę valdžią, gaunamų lėšų šaltinio slėpimu ir t. t. Po Trasninko įvykio – lenkų provokacijos 1938 m. naktį iš kovo 10 d. į 11 d., kai Lietuvos pasienio policininkas Justas Lukoševičius prieš sausuma ėjusios demarkacijos linijos mirtinai sužeidė 17 metų į Lietuvos pusę įžengusių lenkų Pasienio apsaugos korpuso kareivį Stanislavą Serafiną – Lietuvai priėmus Lenkijos vyriausybės kovo 17 d. ultimatumą, Vilniaus vaivada 1939 m. gegužės 20 d. leido atnaujinti draugijos veiklą. Tačiau vaivados nutarimas dėl „Ryto“ atnaujinimo neturėjo beveik jokios reikšmės, nes draugijos mokyklas ir skaityklas likvidavus, jų turtas buvo praskolinatas, mokytojų, skaityklų vedėjų ir kitų tarnautojų personalas išblaškytas. (J. Lukoševičius kilęs iš Ignalinos r. Maksiūnų kaimo; tėviškę okupavus lenkam, slapstėsi, paskui perėjo į Nepriklausomą Lietuvą, įstojo kariuomenėn, per mūšius Seinais 1920 m. buvo patekęs į lenkų nelaisvę, grįžęs partizanavo, o 1934 m. įstojo pasienio policijon ir tarnavo Alytaus bare. Lenkam perduotas jų kareivis S. Serafinas, baltarusis nuo Baranovičių, kovo 13 d. palaidotas Marcinkonių kapinėse ir jo kapas tebera.)

Vis tik „Rytas“ mėgino veiklą atgaivinti. 1939 m. birželio 25 d. įvyko visuotinis draugijos narių susirinkimas ir jame nutarta steigti skyrius, mokyklas, skaityklas (MAB f. 67, b. 307). T. Sukackas 1939 m. rugpjūčio 7 d. savo ir dar 9-nių vyrų vardu paprašė „Ryto“ priimti juos į draugijos narius ir įsteigti Marcinkonyse jos skyrių. „Ryto“ pirmininkas K. Čibiras 1939 m. rugpjūčio 16 d. parašė „Jo Sveikatai Ponui Teopilui Sukackui Marcinkonyse“, jog draugijos centro valdyba tos dienos posėdyje priėmė į „Ryto“ narius 10 Marcinkonių gyventojų. Buvo priimti: Teopilis Sukackas, Vacilas Vaškelevičius, Pranas Jokūbauskas, Vytautas Jokūbauskas, Vincas Jevaišis, Jonas Tamulevičius, Prano, Pranas Švalkus, Petras Šilanskas, Petras Liuolia, Mykolas Juozas Liuolia (MAB f. 67, b. 157/1). Tačiau iki II pasaulinio karo pradžios rugsėjo 1 d. skyrius Marcinkonyse, kaip ir kitur, praktiškai nepradėjo veikti.

1939 m. rudenį Lietuvai atgavus Vilnių, Lietuvos kariuomenės įžengimo į Vilnių dieną, spalio 28-ąją, įsteigta XXIII Vilniaus šaulių rinktinė, o spalio 29 d. Vilniaus lietuvių studentų sąjungos būstinėje – 1-asis Vilniaus šaulių būrys. Jam vadovavo universiteto studentas Petras Viščinis.

Į Vilnių atsikėlęs T. Sukackas su grupe Varėnos krašto vyrų įstojo kandidatais į būrį. Pasak rinktinės vado pulkininko P. Kauno 1939 m. gruodžio 31 d. įsakymo Nr. 2, lapkričio 4 d. išrinkta būrio taryba; T. Sukackas išrinktas jos pirmininko pavaduotoju. Rinktinės vado 1940 m. sausio 24 d. įsakymas skelbė, kad pagal Šaulių sąjungos statuto 179 str. būvę kandidatai (59 žmonės, Nr. 27 – T. Sukackas) priimti į narius ir įtraukti į rinktinės ir atitinkamų būrių sąrašus (LCVA f. 561, ap. 18, b. 495).

Lietuvoje keičiantis valdžioms sutuoktiniai Sukackai pasiliko gyventi Vilniuje ir abu mokytojavo. Teofilis nuo 1939 m. gruodžio 1 d. paskirtas pradinės mokyklos Nr. 11 II laipsnio mokytoju (LCVA f. 391, ap. 10, b. 14235). Nuo 1940 m. vasario 1 d. jis buvo atleistas iš tarnybos savo prašymu ir nuo balandžio 1 d. paskirtas pr. m. los Nr. 1 II laipsnio mokytoju. Paskui trumpai dirbo pr. mokykloje Nr. 4. Nuo 1940 m. birželio 1 d. – pr. m. los Nr. 23 vedėjas. Tačiau birželio vidury Lietuvos pasikeitęs santvarkai, naujojo švietimo ministro 1940 m. rugpjūčio 20 d. įsakymu A/Nr. 107 T. Sukackas nuo rugsėjo 1 d. perkeltas mokytoju į mokyklą Nr. 26. 1941 m. rugsėjo 16 d. sugrįžo į m. lą Nr. 11 kaip jos vedėjas. Nuo 1942 m. sausio 1 d. pakeltas I laipsnio vyresniuoju mokytoju.

Pasak 1940 11 27 užpildyto asmens lapelio kadrų registre (LCVA f. R-762, ap. 2, b. 543), iki 1940 m. vasaros T. Sukacko abu tėvai Šarkiškėse jau buvo mirę. Augo 4 metų sūnelis Vytenis. Kartu gyvenė uošvė Marija Pečiulienė.

Vilniaus m. Pradžios mokyklų inspekcija 1940 m. gegužės 24 d. aplinkraščiu miestui pr. mokyklų vedėjams visiems VI ir VII skyrių mokiniams leido laikyti baigiamuosius egzaminus. Į egzaminų komisijas inspektorius paskyrė savo atstovus. Į mokyklą Nr. 37 (Gedimino g. 22) atstove paskirta pr. mokyklos Nr. 19 (Šv. Onos g. 3; dabar Maironio g.) mokytoja E. Sukackienė (LCVA f. R-762, ap. 1, b. 194). Mokykloje Nr. 19 jaunesniąją mokytoja nuo 1939 m. gruodžio 1 d. dirbusi E. Sukackienė nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. paskirta tos mokyklos vedėja (LCVA f. R-762, ap. 4, b. 193). Nuo 1942 m. sausio 1 d. pakelta į I laipsnio vyresniąją mokytoją. Savo prašymu nuo 1944 m. sausio 1 d. nukelta mokytoja į Alytaus apskr. Simno mokyklą (LCVA f. 391, ap. 10, b. 14236). Vėliau, nuo 1945 m. rudens, ketverius mokslo metus ji dirbo Vilniaus m. pr. mokyklos Nr. 7 Kruopų g. 9 vedėja. Mokykla buvo dvikalbė – lietuvių ir lenkų. Tačiau nuo 1949 m. rudens mokykla Nr. 7 pertvarkyta į rusišką mokyklą (LCVA f. R-762, ap. 6, b. 74, 101, 166, 377, 497). Mokytojos E. Sukackienės pa-

vardės mokyklų dokumentuose daugiau neteko aptikti.

Vilniaus m. pradinės mokyklos Nr. 26 (Vivulskio g. 13) mokytojas T. Sukackas 1941 m. balandžio 25 d. rašte Vilniaus m. Liaudies švietimo skyriui prašė paskirti jį I eilės pradinė mokyklų mokytoju: 1927 m. baigęs „Ryto“ dr-jos mokytojų seminarijos 4 kursus, dirba mokytoju dvyliktus metus. Rašto autorius rėmėsi 1940 m. rugpjūčio 8 d. „Vyriausybės žinių“ perskyrimo Nr. 793 atitinkama eilute ir pridėjęs kažkokį pažymėjimą Nr. 93 (archyvo byloje jo nėra). Švietimo skyrius Teofilio Sukacko pareiškimą ir asmens bylą cenzui ir stažui nustatyti 1941 m. gegužės 7 d. persiuntė Švietimo liaudies komisariatui. Pasak Švietimo skyriaus rašto, prašytojas 1927 m. baigęs mokytojų seminarijos 4 kursus, laikęs seminarijoje brandos egzaminus, bet dėl lenkų kalbos nepatenkinamo pažymio atestato negavęs; cenzą turi, tik jo pažymėjimo negavęs (LCVA f. R-762, ap. 1, b. 295). Švietimo komisariato Pradžios ir vidurinių mokyklų valdyba 1941 m. birželio 1 d., gražindama Švietimo skyriui T. Sukacko asmens bylą atsakė, kad švietimo liaudies komisaro pavaduotojas leido mokytojui mokėti tik II eilės atlyginimą. Baigusiam gimnazijos 6 klases ir mokytojų seminarijos 4 kursus bei turinčiam daugiau kaip 10 metų darbo stažą, cenzas T. Sukackui pripažintas.

Į Lietuvą 1944 m. vasarą sugrįžęs rusams, T. Sukackas ir toliau mokytojavo Vilniuje. Pr. m. loje Nr. 17 (Pylimo g. 4/6), kurios vedėjas jis buvo, mokslas prasidėjo spalio 1 d. T. Sukackas II ir IV skyriams dėstė lietuvių kalbą. Deja, dėl mums nežinomos priežasties mokslo metus mokykloje užbaigė kitas jos vedėjas (LCVA f. R-762, ap. 6, b. 33). Vilniaus m. mokytojų sąrašuose T. Sukackas daugiau neminimas. Kuo jis toliau vertėsi, nežinome.

Sulaukęs septyniadesimtmečio, T. Sukackas dar apie šešerius metus dirbo liftininku Valstybiniame televizijos ir radijo komitete (1973-1980 m.). Pasakojo, jog turi parašes prisiminimų. Gyveno pas sūnų. Tačiau žinias apie žmogų slepia asmens duomenų apsaugos įstatymai. VI Registrų centras nesako net buvusio mokytojo mirties datos. Taip pat nežinome Teofilio Sukacko palikuonių adresų. Su šia „bizniu užsiimančia įmone nepavyko susiderėti dėl užmokesčio už žinių suteikimą“. Registrų centras pirmiausia reikalauja avanso, nors kokią informaciją suteiks, nesako; nesako ir apie galutinę paslaugų kainą.

Pabaiga. Pradžia Nr. 95, 96

Vytautas Valentinas
ČESNULIS
2019 m. spalio

Po 50 metų...

Pirmasis ekologinis romanas „Liepsnelė – saulės spindulys“ pasirodė 1969 metais

Rašytojo Rimanto Budrio girios novelių romanas „Liepsnelė – saulės spindulys“ yra pirmasis ir kol kas vienintelis toks beletristinis prozos kūrinys lietuvių literatūroje. Jį galima palyginti su garsiuoju Leonido Leonovo romanu „Rusų miškas“, kuris buvo parašytas 1953 m., o į lietuvių kalbą jį 1956 m. išvertė Motiejus Miškinis.

Žinoma, galvojant apie unikalią Rimanto Budrio girios novelių romaną, galima prisiminti Vlodo Dautarto noveles ir Romo Sadausko „Ežerėnų papartį“, bet tokia įtikinanti, išskirtinė meilė miškui ir savo kaimui, tokie žūbtūtiniai girios patriotų ir tos girios priešų konfliktai – tikrai Rimanto Budrio romane. Jaunoji skaitytojų karta gali iš karto ir nesuprasti, apie ką čia kalbame – juk visi Lietuvos miškai po Antrojo pasaulinio karo buvo nacionalizuoti ir, rodos, sunku buvo žiūrėti į juos kaip į savus, privačius miškus. Gal tikrai daug kas Rimanto Budrio romane idealizuota? Bet pasižiūrėjime į tai iš arčiau, paskaitykime dokumentinius užrašus, paklausykime prisiminimų – pamatysime, kad viskas romane yra tiesa. Labai ryškūs šilinių dūkų išskirtinumas – tas ypatingas miško godojimas, nesvarbu, ar jis svietimos valstybės, ar tavo paties, ar tavo kaimyno... Kai mes, Dzukijos nacionalinio parko darbuotojai, 1990 – aisiais metais musteikiškių paklausėme, ar daug tiesos Rimanto Budrio romane „Liepsnelė – saulės spindulys“, tai ir jėgeris Antanas Averka, ir Musteikos šviesuolis Vincas Gaidys kalbėjo tą patį: viskas tiesa, gal tik apie eiguļ Karklelį, kurio pravardė buvo Košė, truputį pameluota... Romano noveles beskaitant, nesunku atsekti, kad aprašytieji Mastonys – tai Musteika, kad Vincas Čiurlys – tai Vincas Gaidys, o Antanas Averka panašus į pagrindinį knygos herojų jėgerį Antaną. Na, o jau tas Košė – tai tikrai spalvingas girtuoklėlis, bet juk būdavo tokių beveik visuose girios kaimečiuose. Nors buvo ir tikrų patriotų, kuriems valstybinis miškas rodėsi tikrai brangus, kolektyviškai savas. Ir pirmiausia čia reikia suprasti štai ką: sovietinė ideologija, diktuojama iš Kremliaus, Dainavos miškuose

nebuvo tokia nuožmi kaip Vidurio Lietuvos lygumose. Miškuose neįmanoma visko sukontroliuoti. Miško kaimelių gyventojai net gyvulius galėdavo paslėpti raistų salose, kad nesuskaičiuotų jų tie, kurie rinkdavo maisto produktų prievolę kaip mokesčius, o tų mokesčių didumas ir priklausė nuo gyvulių skaičiaus sodyboje. Visa tai išliko vietinių žmonių prisiminimuose ir dienoraščiuose. Į valstybės miškų šiliniai dūkai žiūrėjo kaip į savo. Girininkai kirtimų planus vykdydavo, bet brangiausias medynus stengėsi išsaugoti. „Miškotvarkos“ projektai buvo privalomi, ir vis tiek įmanoma buvo dirbti kūrybiškai. Ir štai dabar mes girdime, kad netgi tuose laisvos Lietuvos rajonuose, kur valstybinių miškų yra dukart daugiau nei privačių, sėgūrės kertamos, o plynos biržės šliejamos viena prie kitos, nebelaukiant, kol pakils jaunuolynas. Todėl iš tiesų laikas prisiminti, kas buvo prieš 50 metų. Verslas nūnai, kaip matyti, labiau spaudžia įstatymų kūrėjus ir kontroliečių negu tada, kai vietiniai girininkai vis dėlto sugebėdavo apgauti rajonų valdininkus.

Pirmą sykį šį romaną perskaičiau prieš 50 metų, kai studijų draugas Rimutis Puodziukaitis atvežė du šios knygos egzempliorius iš Trakų knygyno. Dirbome tada labai ežeringame ir labai kalvotame krašte – Trakų kiškių paklausėme, ar daug tiesos Rimanto Budrio romane „Liepsnelė – saulės spindulys“, tai ir jėgeris Antanas Averka, ir Musteikos šviesuolis Vincas Gaidys kalbėjo tą patį: viskas tiesa, gal tik apie eiguļ Karklelį, kurio pravardė buvo Košė, truputį pameluota... Romano noveles beskaitant, nesunku atsekti, kad aprašytieji Mastonys – tai Musteika, kad Vincas Čiurlys – tai Vincas Gaidys, o Antanas Averka panašus į pagrindinį knygos herojų jėgerį Antaną. Na, o jau tas Košė – tai tikrai spalvingas girtuoklėlis, bet juk būdavo tokių beveik visuose girios kaimečiuose. Nors buvo ir tikrų patriotų, kuriems valstybinis miškas rodėsi tikrai brangus, kolektyviškai savas. Ir pirmiausia čia reikia suprasti štai ką: sovietinė ideologija, diktuojama iš Kremliaus, Dainavos miškuose

Gi jėgeris Antanas, Rimanto Budrio knygos pagrindinis herojus, savo žmonai Mortai, besiskundžiančiai, kad girios paukščiai baigia nulesti visas vyšnias, šitaip sako: niekada nešausiu nė vieno girios paukščio...

Ir štai skaitau dabar šią girios novelių knygą trečią kartą. Kiek daug surandu džiūkiškų žodžių, kurie manęs jau nestebina. Bet daug kas išlieka kaip tautosaka. Ir labai gaila, kad jaunoji skaitytojų karta, o ir tie kultūros žmonės, kurie besidarbiodami Vilniuje nuoširdžiai gina Aukštaitijos senegires, jau sunkiai gali įsivaizduoti, kaip viskas dėjosi Dainavos krašte prieš 50 metų. Juk tai, ką mes dabar skaitome kaip beletristiką ar tautosaką, gyvenime buvo iš tikrųjų. Kai dūkas pamatydamo miško gaisro dūmus, nesakydamo, kad miškas dega, o išsigandęs lėkdavo per kaimą šaukdamas: „Degame..“ Nūnai visi laukia, kad atvažiuos gaisrinės ir užgesins. O profesorius Tadas Ivanauskas, jau senas būdamas, atvažiuodavo į Gudų girią ir, turėdamas licenziją nusišauti kurtinį, pirmiausia klausydavosi, kaip jis groja, o tik tada – arba šaudavo, arba ne. Apie tai mums prieš trisdešimt metų kalbėjo Musteikos senbuvis Antanas Averka. O Vladas Averka parodė, kaip naktį vilbinami vilkai. O Jonas Kilminavičius sukranksėjo mums vieną kartą savo kieme lyg tikras juodvarnis – ir kad pasiuto kvėkšti visi Musteikos kaimo gaidžiai! Buvo taip, tai ne tautosaka. ... Apie tai dabar primena ir Rimanto Budrio knyga „Liepsnelė – saulės spindulys“.

Kas pasirūpins, kad stauga, nieko nelaukiant pasirodytų antroji šios atmintinos knygos laida? Kas nusims kepurę? Kas prisimins, pagerbs šilų dūkus?

O savąją girios novelių knygą prieš 50 metų Rimantas Budrys pradėjo šitaip: „Skiriu Marceli ir Vincui Gaidžiams, savo bičiuliams Musteikos sodžiuje, kurių viešnagėn atėjau prieš daug pavasarių. Ir kurių namai tapo mano namais. Skiriu broliams Dūkų šilų medžiotojams, miškininkams, tiems, kurie drąsiai širdimi godoja ir gina didį girių gyvenimą.“

Henrikas GUDAVIČIUS